ALDOUS HUXLEY

DE TIJD VAN DE OLIGARCHEN

OVER TECHNOLOGIE, VRIJHEID EN VREDE

MET EEN INLEIDING VAN BAS HEIJNE

2026 Prometheus Amsterdam

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden te achterhalen. Aan hen die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op enig recht, wordt verzocht contact op te nemen met Uitgeverij Prometheus, Herengracht 48, 1015 BN Amsterdam.

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

© 1946 Aldous Huxley
Voor het eerst uitgegeven door Harper & Brothers, New York, onder de titel *Science, Liberty and Peace*
© 2026 Nederlandse vertaling Thomas Heij
© 2026 inleiding Bas Heijne
Omslagontwerp CMRB
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 6187 3

BAS HEIJNE

INLEIDING

1

Op 21 oktober 1949 schreef Aldous Huxley (1894-1963) een brief aan George Orwell (1913-1950) om hem te bedanken voor het toezenden van diens laatste roman, *1984*. Huxley liet zijn collega-schrijver – vrienden waren ze niet – weten dat hij de roman 'prachtig en van het grootste belang' vond. Maar hij vroeg zich wel af of de autoritaire leiders in de toekomst zich inderdaad zouden bedienen van de wrede, systematische onderdrukking die Orwell in zijn boek beschreef. Volgens Huxley zouden mensen eerder met zachte hand worden overgehaald hun vrijheid 'vrijwillig' op te geven, en hun onderwerping uiteindelijk zelf hartstochtelijk omarmen. 'Ikzelf geloof dat de heersende oligarchie minder moeizame en omslachtige manieren zal vinden om te regeren en hun machtswellust uit te leven, en dat deze zullen lijken op die ik in *Brave New World* heb beschreven.'

Huxleys dystopische roman verscheen veel eerder dan die van Orwell, in 1932. Het is zeker verrassend dat de Engelsman in een tijd van opkomende totalitaire regimes – Mussolini in Italië, Stalin in Rusland, Hitler in Duitsland – ervoor koos een toekomst te beschrijven

met een door technologie gedomineerde maatschappij, die ogenschijnlijk volledig was ingericht op het bewerkstelligen van geconditioneerd lichamelijk en geestelijk gerief. Anders dan in *1984* is er in zijn roman geen sprake van gewelddadige repressie van de machthebbers, alleen van een geraffineerde geestelijke indoctrinatie. In Orwells dystopie wordt vrije geesten iedere zuurstof ontnomen, in die van Huxley worden ze aangenaam verdoofd.

Van gelijkheid tussen mensen is in zijn heerlijke, nieuwe wereld overigens geen sprake. Vóór hun artificiële geboorte worden mensen zorgvuldig ingedeeld in kasten, van dommekracht tot bijna-übermensch. Vrijwel iedereen is tevreden met de plaats die hem of haar van hogerhand is toebedeeld. Fysieke dwang is niet nodig, je kunt hoogstens verbannen worden naar een minder aangename locatie.

Orwell hield zich in zijn werk vooral bezig met de totalitaire aanvechtingen van de mens, de bewustzijnsvernauwing die ideologie veroorzaakt, en de ontmenselijking en het nietsontziende politieke geweld die daar het gevolg van zijn. Bij Huxley draaide het, zeker in de tijd dat hij *Brave New World* schreef, om iets anders: de menselijke hang naar verdoofde gelukzaligheid, een moderne cultuur die nieuwe technologie inzet om alle scherpe kantjes van het bestaan af te vlakken en 'ervaringen' kunstmatig te fabriceren, het verlangen naar een onophoudelijke flow waar alles draait om wezenloze

wellness. Individualisme wordt ontmoedigd, menselijke relaties worden afgevlakt, familiebanden uitgewist. Persoonlijke gevoelens worden als onbegrijpelijke, schadelijke oprispingen gezien. Vrijwel iedereen laat zich willoos conditioneren.

In het verlangen de mens volledig te kunnen 'maken', wordt afgerekend met alles wat een mens menselijk maakt. De maakbare, kneedbare mens is uiteindelijk geen mens meer, daar is het Huxley in *Brave New World* om te doen.

Een constante in Huxleys denken was dat een betere wereld alleen mogelijk was wanneer de mens eerst zichzelf beter maakte. Heel zijn schrijvende leven zocht hij naar wat daarvoor nodig was. De door technologie aangedreven 'mensverbetering', waar tegenwoordig in Silicon Valley mee gedweept wordt, was dat juist niet. In de moderne wereld, zag hij, wordt de mens steeds meer gehomogeniseerd, juist aan die gelijkschakeling moest je zien te ontsnappen. Huxley pleitte voor het ontwikkelen van een hoger geestelijk en zelfs spiritueel bewustzijn – dat stond haaks op de mechanische wezenloosheid die de moderne massamens in zijn greep had.

Toen hij Orwell zijn brief over *1984* schreef, had Huxley *Brave New World* al achter zich gelaten. Zijn denken was geëvolueerd, politieker geworden. In de aanloop van de Tweede Wereldoorlog was hij overtuigd pacifist geweest, maar die illusie was hem hardhandig ontnomen. Daarna was hij, kun je zeggen, meer naar

Orwell opgeschoven. Hij dacht nog steeds dat mensen geneigd waren hun vrijheid klakkeloos op te geven voor vermaak en comfort, maar hij had meer oog gekregen voor politieke vormen van onderdrukking, de manieren waarop heersende elites steeds meer macht naar zich toe trokken en de burger steeds minder te zeggen kreeg.

ALDOUS HUXLEY

DE TIJD VAN DE OLIGARCHEN

VERTALING THOMAS HEIJ

EERSTE DEEL

‘Als een maatschappij slecht is ingericht (zoals de onze is) en een klein aantal mensen de meerderheid in zijn macht heeft en onderdrukt, zal elke overwinning op de natuur deze macht en onderdrukking onvermijdelijk laten groeien. Dat is nu ook daadwerkelijk aan de hand.’

Tolstoj schreef deze woorden bijna een halve eeuw geleden, en wat toen gaande was, bleef sindsdien doorgaan. In de tussenliggende jaren hebben de wetenschap en technologie een hoge vlucht genomen – net als de centralisatie van politieke en economische macht, en de oligarchie en het despotisme. Het spreekt voor zich dat de wetenschap niet de enige oorzaak is die een rol speelt in dit proces. Geen enkel maatschappelijk euvel kan uit slechts één oorzaak voortkomen. Vandaar dat een toereikende remedie zich in elk willekeurig geval moeilijk laat vinden. Het enige wat ik hier zal beweren, is dat de voortschrijdende wetenschap een van de oorzaken is van de voortschrijdende afname van vrijheid en de voortschrijdende centralisatie van de macht, die zich in de loop van de twintigste eeuw voordeden.

De toegepaste wetenschap raakt het leven van indivi-

duen en maatschappijen op vele verschillende punten en in zeer uiteenlopende omstandigheden, waardoor de wijzen waarop ze de macht van de minderheid over de meerderheid bevorderen net zo talrijk en uiteenlopend zijn. In de volgende paragrafen zal ik de duidelijkste wijzen waarop dit gebeurt noemen, aangeven hoe en met welke middelen de toegepaste wetenschap tot nu toe heeft bijgedragen aan de centralisatie van macht richting een kleine minderheid van heersers, en ook hoe en met welke middelen zulke ontwikkelingen kunnen worden tegengegaan en uiteindelijk misschien ook teruggedraaid.

I

In de periode dat de afgelopen twee of drie generaties opgroeiden, hebben de wetenschap en technologie de politieke bonzen die de verschillende staten beheersten van ongekend doelmatige dwangmiddelen voorzien. De tank, de vlammenwerper en de bommenwerper – om maar een paar van zulke middelen te noemen – hebben de oude technieken die werden gebruikt bij een volksopstand gedegradeerd tot onzinnig. Tegelijkertijd is de positie van de politie enorm versterkt door de recente revolutionaire verbetering van vervoers- en communicatiemiddelen. Fouché was op geheel eigen wijze een buitengewoon vaardig iemand; maar vergeleken met de geheime dienst die een moderne dictatuur of zelfs een moderne democratie ter beschikking staat, was het onderdrukkingsmiddel dat hij voor Napoleon wist te ontwikkelen een belachelijk klungelig instrument. Persoonlijke en politieke vrijheid hingen in het verleden voor een groot deel af van de ondoelmatigheid van de regering. De geest van de tirannie was altijd meer dan gewillig, maar haar organisatie en materiële uitrusting waren over het algemeen zwak. De voortschrijdende

wetenschap en technologie hebben dit volledig op z'n kop gezet. Als de centrale gezaghebber vandaag de dag onderdrukkend wil optreden, dan heeft hij een haast wonderbaarlijk doeltreffende onderdrukkingsmachinerie klaarstaan om in te zetten. Dankzij het vernuft en de medewerking van hoogopgeleide natuurkundigen, scheikundigen, metallurgen en werktuigbouwkundigen zijn tirannen in staat om nog doeltreffender de wil te buigen van grotere groepen mensen en kunnen strategen nog willekeuriger en op nog grotere afstand dood en verderf zaaien dan ooit tevoren. De natuur is op vele fronten overwonnen, maar de mens en diens vrijheden hebben, zoals Tolstoj voorzag, een reeks nederlagen geleden.

Verzet tegen de overweldigende superioriteit van de wetenschap en technologie is op hun eigen vlak zinloos. In 1848 was het jachtgeweer nog een volwaardige tegenhanger van de musketten die soldaten hadden en bood een barricade van omgekieperde karren, zandzakken en straatstenen nog voldoende bescherming tegen een voorlader. Na een eeuw van wetenschappelijke en technologische ontwikkeling kan geen enkel wapen dat voor de brede bevolking beschikbaar is nog wedijveren met de wapens in het arsenaal van de heersende minderheid. Als de meerderheid zich dus wil verzetten tegen de minderheid, moet dat ergens gebeuren waar technologische superioriteit er niet toe doet. In landen waarin democratische instituties bestaan en de gezaghebber

bereid is te gehoorzamen aan de regels van het democratische spel kan de meerderheid zichzelf beschermen tegen de heersende minderheid door gebruik te maken van haar recht om te stemmen, te staken, belangengroepen te vormen, petities in te dienen bij de wetgevende macht, bijeenkomsten te organiseren en publiciteitscampagnes voor verandering te voeren. Maar daar waar geen democratische instituties zijn of waar een tot dan toe democratische regering zich niet langer aan de spelregels houdt, kan een meerderheid die zich onderdrukt voelt haar toevlucht nemen tot directe actie. Aangezien de wetenschap en technologie met het bedwingen van de natuur echter ook de militaire en politionele macht van de heersende minderheid enorm hebben vergroot, is directe actie met geweld kansloos; want voor elk gewapend conflict geldt dat het kamp met tanks, vliegtuigen en vlammenwerpers altijd zal winnen van het kamp dat hoogstens beschikt over lichte wapens en handgranaten.

Is er een uitweg uit de ongunstige politieke situatie waarin de menigten zich nu bevinden? Tot dusver heeft zich slechts één geval aangediend dat hoop biedt. In Zuid-Afrika, en later ook in India, botsten Gandhi en zijn volgelingen met een regering die beschikte over militaire overmacht. Gandhi, die niet alleen een idealist en een man van principes is, maar ook een zeer praktisch politicus, probeerde zich uit deze op het oog hopeloze situatie te redden door het opzetten van een